

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IJODIY FAOLIYATIDA TA'LIM-TARBIYAGA OID YONDASHUVLAR

Shomuratova Nilufar Davronbek qizi

Urganch Davlat Universiteti talabasi

ПОДХОДЫ К ОБРАЗОВАНИЮ В ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Шомуратова Нилуфар Давронбековна

студентка Ургенчского Государственного Университета

APPROACHES TO EDUCATION IN THE CREATIVE ACTIVITY OF EASTERN THINKERS

Shomuratova Nilufar Davronbekovna

student of the Urgench State University

[shomuratovanilufar80@
gmail.com](mailto:shomuratovanilufar80@gmail.com)

[https://orcid.org/
0214-0034-0300-0422](https://orcid.org/0214-0034-0300-0422)

Annotatsiya. Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim-tarbiyaga oid yondashuvlar xususida qimmatli fikrlar keng yoritilgan. Qadimda Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda.

Kalit so'zlar: aql, ahloq, shaxs, qobiliyat, ta'lim-tarbiya, g'oyalar, xususiyat, qadriyat, ong.

Аннотация. В данной статье широко освещены ценные идеи о подходах к образованию в творческой деятельности восточных мыслителей. Взгляды и идеи, выдвинутые восточными мыслителями в древности, до сих пор служат духовной пищей умам и сердцам учащихся как важный образовательный источник.

Ключевые слова: интеллект, мораль, личность, способности, образование, идеи, характер, ценности, сознание.

Annotation. This article widely covers valuable ideas about approaches to education in the creative activities of Eastern thinkers. The views and ideas put forward by Eastern thinkers in ancient times still serve as spiritual food for the minds and hearts of students as an important educational source.

Keywords: intelligence, morality, personality, abilities, education, ideas, character, values, consciousness.

Kirish. So'nggi yillarda xalqimizning madaniy-axloqiy merosini o'rganish, mutafakkirlarning pedagogik qarashlarini bugungi kun ta'lim-tarbiya tizimida qo'llash didaktik ahamiyatga ega bo'lmoqda. Darhaqiqat, shunday ekan, o'quvchi-yoshlar ajdodlarimizning ta'lim-tarbiyaga oid qadriyatlaridan bahra olishlari kerak. Qadimda Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarorining maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mazkur

hodisani har tomonlama tadqiq etish ehtiyojini kuchaytiradi[1].

O'quv-tarbiya jarayonida o'quvchining faoliyati shakllanadi va o'zining rivojlanish bosqichiga kiradi. Uning ijodkorlik imkoniyatlari va o'z-o'zini namoyon qilish ko'nikmalari tarkib topadi. Ta'lim mazmunini hamkorlik asosida tashkil etish yuqorida belgilangan talablarga erishishning natijaviyligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'qituvchining o'quv jarayonini hamkorlik ta'limi asosida samarali tashkil etish mahoratini oshirishda ustoz-shogird maktablari faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ustoz-shogird munosabatlariga xos ilg'or ta'limiy va tarbiyaviy qarashlar, shaxsiy fazilatlar o'zaro munosabatlar madaniyatiga xos masalalar buyuk muhaddis allomalar

Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy, At-Termiziyl ijodlarida hamda tasavvuf falsafasining yirik namoyandalari Abdulxoliq G'ijduvoniyl, Ahmad Yassaviyl, Bohovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro asarlarida ham keng yoritilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sharq uyg'onish davrida mutafakkirlarning pedagogik qarashlari, axloqiy va tarbiyaviy g'oyalari asosiy masala bo'lgan. Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya asosiy masala bo'lgan va unga katta e'tibor berilgan. Zero, insoniylik g'oyasida yuksak axloqiy xislatlar ifodalanganligi uchun ham Sharq uyg'onish davri falsafasi va pedagogikasida ta'lim-axloqiy yo'nalish muhim ahamiyat kasb etgan. Axloq masalasi faylasuflarning, buyuk mutafakkirlarning diqqat markazida bo'lgan. Bu davrda ta'limiy-axloqiy risolalar paydo bo'lgan. Forobiy, Beruniy, ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Tusiy, Davoniy, Koshifiy, Kaykovus, Sa'diy, Jomiy, Alisher Navoiylarning ta'limiy-axloqiy asarlari inson shaxsini ma'naviy-axloqiy shakllantirish muammosini hal etishda sof pedagogik asarlar sifatida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Mazkur pedagogik asarlarda insonning ma'naviy kamolga yetishida yuksak xulq-odob, ilm-fanni egallash g'oyasi ilgari surilgan.

Dunyoqarash masalalarida axloqiy muammolar asosiy o'rinni egallagan. Chunki unda inson oldida kundalik hayotda ko'ndalang bo'lib turadigan muammolar qo'yiladi: moddiy-iqtisodiy va ma'naviy-axloqiy. Ma'lumki, etikada kishilar nima yaxshi, nima yomon, axloqiy nuqtayi nazardan insonning qanday xatti-harakatlarida to'g'ri va qaysilari noaxloqiy kabi masalalarga javob topadilar. Mutafakkirning bu fikrlarini tahlil qilar ekanmiz, axloq darhaqiqat, jamiyat taraqqiyotida, shaxs hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Insonni kamolot bosqichiga ko'tarishda ijtimoiy ong shakli bo'lgan axloqning roli insoniyat tarixining har bir taraqqiyot davrida o'ziga xos tarzda rivoj topib boradi. Inson o'zining axloqiy qiyofasi, fazilatlar bilan jamiyatga ta'sir etadi [2,21-22].

Sharq mutafakkirlarining yoshlar tarbiyasiga oid ta'limotlaridan bugungi kunda oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'quvchilarni o'qitishda foydalanish muhim bo'lib, professor-o'qituvchilar o'zlari o'qitayotgan fanlari doirasida ushbu ta'limotlardagi ibratli jihatlarni qo'llashlari kerak. Barcha axloqiy fazilatlar - adolat, do'stlik, muhabbat, mardlik, mo'tadillik, sahiylik, sulhparvarlik, xushfe'llik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon

bo'ladi. Axloqiy fazilat faoliyat, xatti-harakat demakdir. "Adolatli ishlarni bunyod etish bilan odam adolatli bo'lib boradi, mardona harakat bilan mard bo'ladi. Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlar hech qachon sof, xolis holda namoyon bo'lmaydi, balki faqat ijtimoiy faoliyatdagina amalga oshadi. Shuning uchun axloqiy fazilatlar – ijtimoiydir", - ta'kidlaydi Arastu [3.45].

Shuningdek, ajdodlarimiz qadimdan yoshlarni tarbiyalashda hikoya qilish orqali ularning ongini shakllantirib, rivojlantirib kelganlar. Bugungi kunda esa hikoya qilinadigan tarixiy mavzular o'quvchi-yoshlar uchun dolzarb, ularda ma'naviy ishonch, ijobiy his-tuyg'ularni vujudga keltirishi lozim. Jumladan, ajdodlarimizning shaxsning estetikasi, yurish-turishi, xulq-atvori, nafosati, davlat va jamiyatning ichki va tashqi siyosati, atrofdagi voqealarga munosabati hamda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini kengaytirish kabi mavzularda olib borilishi mumkin. Bunday suhbatlar jarayonida o'quvchilar passiv tinglovchilar emas, balki muhokama qilinayotgan mavzu doirasida faol ishtirokchilarga aylanishlari kerak.

Tadqiqot metodologiyasi. Sharq mutafakkirlari va allomalari o'z asarlarida ta'lim jarayonida o'quvchilarning shaxsiy ruhiy xususiyatlari, yoshiga qarab tarbiyaviy ishlar xususida xam qimmatli tavsiyalarni berib o'tadilar. Bu esa o'quvchilar faoliyatlarini faollashtirishga xizmat qilishi kerak. O'quvchilar orasida turli bellashuvlarni tashkil etish va o'tkazish yuqori samara beradi. Ta'limiy va tarbiyaviy bellashuvlarni tashkil etishdan asosiy maqsad o'quvchilarni faollar, ilg'orlar darajasiga yetkazishdan iborat. Bellashuvlar har bir o'quvchining imkoniyatlarini ko'ra olish, ular faoliyatini baholash, iroda va xarakterlarini tarbiyalashda yordam beradi. Bellashuvlar jarayonida o'quvchilarning xatti-harakatlari, bilimlari, xulq-atvorni oqilona baholash va ularni rag'batlantirib borish lozim. Shundagina ularda bu kabi bellashuvlarga ishtirok etishga qiziqish va rag'bat uyg'onadi. Bellashuvlar yakunida rag'batlantirish o'quvchilarning takomillashuvi, xulq-atvor va xatti-harakatlarida qanday yo'l tutish kerakligini anglab olishga imkon beradi.

O'quvchilarni rag'batlantirishning muhim usullaridan biri - maqtov hamda rag'bat usulidir. Dars va turli bellashuvlar jarayonida o'quvchilarni maqtash o'qituvchilarning alohida olingan shaxs xususiyatlariga ijobiy baho berishidir. Maqtov

o'quvchi shaxsida ijobiy xislatlarning tarkib topishiga yordam beradi. Biroq shuni ham unutmaslik kerakki, haddan tashqari ortiqcha maqtov o'quvchilar hissiyotlari rivojlanishini tezlashtirishi, ularda manmanlik, atrofdagilar, tengdoshlari, guruhdoshlarini mensimaslik, xotirjamlik tuyg'ularini keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun o'quvchilarni rag'batlantirish yoki jazolashda juda e'tiborli bo'lishlari, o'zlarining kasbiy tajribalari, mahoratlari, Sharq mutafakkirlarining bu sohadagi qarashlari, yondashuvlarini hisobga olishlari kerak.

Tahlil va natijalar. Yuqorida ko'rsatilgan mezonlar asosida o'quvchilarda ajdodlar merosiga hurmat hissini shakllantirishda quyidagi g'oyalar va an'analardan foydalanishni ma'qul deb topdik:

I. Axloqiy, ma'naviy-madaniy tarbiyaga oid g'oyalar va an'analar:

1. Vatanparvarlik, xalqparvarlik. 2. Keksalar, ustozlar, ota-onalar va ajdodlarga hurmat. 3. Kela-jakka ishonch. 4. O'z kasbiga ixlos. 5. Qaynota va qaynonaga munosabat. 6. To'y va motam marosimlaridagi urf-odatlarini ado etish. 7. Iymon, e'tiqod, hurfiylik. 8. Ibo, hayo, nafosat. 9. Kamtarlik. 10. Mardlik. 11. Milliy g'urur. 12. Mehr-oqibat.

II. Aqliy tarbiyaga oid an'analar:

1. Ilmga intilish, uni qadrlash. 2. Ilm ahlini hurmat qilish. 3. Kitobni qadrlash, sevishtirish. 4. Oriflar suhbatiga mushtoqlik.

III. Nafosat tarbiyasiga doir an'analar:

1. Xalq raqslari. 2. Xalq qo'shiqlari. 3. Xalq o'yinlari. 4. Milliy hunarmandchilik va me'morchilik. 5. Pazandachilik. 6. Dasturxon tuzash. 7. Turli bayramlar, marosimlar. 8. O'lkamizning so'lim go'shalari, diqqatga sazovor joylari, tabiat mo'jizalari. 9. Badiiy ijod haqidagi ma'lumotlar, ular bilan tanishishga intilish.

IV. Mehnat tarbiyasiga doir an'analar:

1. Qo'ni-qo'shnilarga ko'maklashish. 2. Ha-shar. 3. Ko'chat ekish. 4. Keksalarning yukini yengillashtirish, kichiklarga shafqatli bo'lish.

V. Jismoniy tarbiyaga doir an'analar:

1. Kurash. 2. Arqon tortish. 3. Tortishmachoq. 4. Ko'pkari. 5. Chovgon.

O'quvchi-yoshlarda yuqoridagi kabi axloqiy sifatlarni takomillashtirishda o'ziga xos tarbiya uslublarini tanlash talab etiladi [4].

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, inson va uni tarbiyalash masalalari Sharq mutafakkirlari va

allomalari o'z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni ulug'laydilar va shunday fazilatlariga ega bo'lishga barchani chorlaydilar. Ana shu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish zaruriyati har bir pedagogdan ta'lim va tarbiya jarayonida bayram tadbirlari, tarbiya soatlarida ushbu merosdan unumli va o'rinli foydalanishni taqozo etadi.

Yuqoridagi talablarni amalga oshirish uchun quyidagilar tavsiya qilinadi:

1. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, ilmiy tadqiqot institutlari xodimlari, universitet, institut pedagoglari tomonidan Sharq mutafakkirlari va allomalarining ilmiy meroslaridan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishga oid multimedialli metodik qo'llanmalar yaratish va amaliyotga joriy etilishini ta'minlash.

2. O'quv dasturlari, darsliklari va o'quv qo'llanmalari mazmunida, shuningdek, oliygohlarning ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosarlari ish rejalari mazmunida o'quvchilarni ma'naviy-ahloqiy jihatdan tarbiyalashda Sharq mutafakkirlari va allomalarining ilmiy meroslaridan foydalanishga oid multimedialli metodik qo'llanmalardan foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash.

3. Sharq mutafakkirlarining ilmiy meroslarini o'rganishga bag'ishlangan alohida o'quv fan kiritilishi, buning uchun yangi dastur ishlab chiqilishi va bu fanni pedagogika ta'lim muassasalarida o'tilishi masalasini o'rganib chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-yanvardagi "Respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yishga doir birinchi navbatdagi tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-14-sonli farmoni.

2. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. –Т.: «Ўқитувчи», 1994.

3. Атаева Н., Расулова Ф., Ҳасанов С. Умумий педагогика. – Т.: «Фан ва технология», 2011. Шарипов А. Абу Райхон Бериуний. Тошкент: «Фан» 1999.

4. Кайковус. Қобуснома. Нашрга тайёрловчи С.Долимов. – Тошкент: «Ўқитувчи», 2004.

5. Razakova R. S. The Essence of the Concept of Family Life in Modern Psychology //Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521). – 2024. – T.2. – №. 1.– С. 339-342.